

Kamila Kludkiewicz

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Wydział Nauk o Sztuce

Archiwum Audiowizualne

e-mail: kamila.kludkiewicz@amu.edu.pl

ORCID ID: 0000-0002-5915-4560

K

westia zbiorów ikonograficznych

Copernicus-Verein für Wissenschaft und Kunst oraz Städtisches Museum (Muzeum Miejskiego) w Toruniu*

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.003>

Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0).

Dr Kamila Kludkiewicz jest absolwentką prawa i historii sztuki na Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu (dalej: UAM). Autorka monografii *Wybór i konieczność. Kolekcje polskiej arystokracji w Wielkopolsce na przełomie XIX i XX wieku* (2016); naukowego opracowania materiałów źródłowych *Libri veritatis Atanazego Raczyńskiego/von Athanasius Raczyński. Supplement/Supplement* (2019) oraz licznych artykułów w czasopismach naukowych. Jej zainteresowania badawcze dotyczą historii kolekcjonerstwa, muzealnictwa, archiwów wizualnych, kultury materialnej w XIX i na początku XX w. Od 2015 r. adiunkt w Instytucie Historii Sztuki UAM, od 2020 r. adiunkt w Archiwum Audiowizualnym Wydziału Nauk o Sztuce UAM.

Słowa kluczowe: Kopernikowskie Towarzystwo Sztuki i Nauki w Toruniu; Muzeum Miejskie w Toruniu; kolekcje fotografii; archiwa; muzea; XIX w.; XIX/XX w.

Streszczenie: Tekst dotyczy zespołu fotografii znajdującego się obecnie w Dziale Zbiorów Specjalnych Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu (WBP-KK) i wiążanego z niemieckim towarzystwem naukowym (Copernicus-Verein für Wissenschaft und Kunst) działającym w mieście w drugiej połowie XIX w. Kwerenda źródłowa pozwoliła stwierdzić, że w WBP-KK znajdują się dziś szczątki dwóch zbiorów związanych z niemieckim stowarzyszeniem: kolekcji ikonograficznej Copernicus-Verein oraz archiwum zabytków, założonego w Muzeum Miejskim w Toruniu (Städtisches Museum) w 1896 r. W artykule scharakteryzowano powyższe dwa zespoły fotografii, zarysowując również kontekst powstawania fotograficznych archiwów zabytków w muzeach niemieckich w drugiej połowie XIX w. oraz na przełomie XIX i XX w.

* Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą Narodowy Program Rozwoju Humanistyki w latach 2017–2022 nr projektu 11 H 16008784. Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu (dalej: WBP-KK), sygn. MAG Teki 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9.

W Dziale Zbiorów Specjalnych Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu (dalej: WBP-KK) znajduje się interesująca kolekcja, a raczej kolekcje fotografii, które jak dotąd w znikomym stopniu przyciągały uwagę badaczy¹. Chodzi o najstarsze fotografie Torunia i jego zabytków, które przed 1920 r. należały do Copernicus-Verein für Wissenschaft und Kunst w Toruniu (Kopernikowskiego Towarzystwa Nauki i Sztuki, dalej: Copernicus-Verein)². W 1920 r. zbiory tego niemieckiego stowarzyszenia weszły w skład założonej wówczas Książnicy Miejskiej im. Kopernika, na którą złożyły się księgozbiory: Gimnazjum Toruńskiego, Rady Miasta Torunia, Towarzystwa Naukowego w Toruniu oraz wskazanego wyżej Copernicus-Verein.

Oprócz fotografii oznaczonych pieczęcią „Copernicus-Verein für Wissenschaft und Kunst”, niebudzących wątpliwości co do ich proveniencji, w zbiorach specjalnych WBP-KK znajdują się również inne odbitki z niemieckimi opisami i oznaczeniami. Pośród nich w katalogu kartkowym, skonstruowanym po 1945 r., wyróżnia się zespół określany mianem „tek Körnera”. Nie do końca jest jasne, kto i na jakiej podstawie zaznaczył właśnie takie pochodzenie odbitek³. Tadeusz Zakrzewski, znany badacz i miłośnik toruńskiej fotografii, podał, że toruński burmistrz Theodor Eduard Körner (1810–1891), pasjonat historii miasta i autor książki *Thorn, seine ehemalige Bedeutsamkeit und seine alten Baudenkmäler* (Thorn 1879), zbierał dokumentację fotograficzną do publikacji w tzw. tekach Körnera, „które w szcążkowym stanie i z późniejszymi niestety uzupełnieniami dochowały się do naszych czasów i są dziś przechowywane w toruńskiej Książnicy Miejskiej, jak również w Muzeum Okręgowym”⁴. Jest to, jak dotąd, jedyny komentarz w literaturze na temat intrygującego zespołu kilkudziesięciu fotografii z WBP-KK.

Kwerenda w zbiorach WBP-KK oraz w dokumentach archiwalnych, pozostałych po działalności Copernicus Verein, obecnie przechowywanych w Archiwum Państwowym w Toruniu, pozwoliła mi wysunąć kilka wniosków dotyczących najstarszych fotografii ze zbiorów niemieckich.

W zbiorach WBP-KK znalazły się co najmniej dwa zespoły fotografii, które można wiązać z toruńskim Copernicus-Verein:

- 1) szcążki kolekcji fotografii, znajdującej się niegdyś w bibliotece Copernicus-Verein;

¹ Zdjęcia te, co prawda znane są w środowisku pasjonatów i badaczy toruńskich fotografii, były również pokazywane na wystawach, jednak sama kolekcja nie doczekała się jak dotąd opracowania. Por. katalog wystawy: M. Arszyński, T. Zakrzewski, *Toruń, miasto i ludzie na dawnej fotografii*, Toruń 1995.

² W 1853 r. powstało w Toruniu Copernicus-Verein für Wissenschaft und Kunst. W 1879 r. zmieniono nazwę stowarzyszenia poprzez wprowadzenie podwójnego „p” do pisowni nazwiska astronoma – Copernicus-Verein. Ponieważ tekst w dużej mierze dotyczy działalności toruńskiego muzeum oraz Copernicus-Verein po zmianie nazwy towarzystwa, będę posługiwać się skrótem „Copernicus-Verein”.

³ Na podstawie rozmowy z panią Aleksandrą Męczekalską z Książnicy Kopernikańskiej z dnia 20 lutego 2020 r. Składam serdeczne podziękowania pani Męczekalskiej za poświęcony czas i podzielenie się swoją wiedzą na temat obiektów z kolekcji.

⁴ T. Zakrzewski, *Historia fotografii toruńskiej. Część druga za lata 1869–1899*, Rocznik Toruński, t. 23: 1996, s. 72. Wstępna kwerenda w Muzeum Okręgowym w Toruniu nie potwierdziła obecności tamże fotografii, które można wiązać z Copernicus-Verein (Alicja Sumowska z Muzeum Okręgowego w Toruniu, email do autorki, maj 5, 2020). Szczegółową kwerendę w zbiorach muzealnych utrudnia prowadzony obecnie w muzeum spis zbiorów ikonograficznych. W tym punkcie zmuszona jestem zaznaczyć, że niniejszy tekst opiera się więc wyłącznie na zbiorach WBP-KK.

- 2) szczątki archiwum zabytków (Denkmalarchiv) z niemieckiego Muzeum Miejskiego (Städtisches Museum) w Toruniu, które działało jako kooperatywa stowarzyszenia Copernicus-Verein i władz miasta w latach 1861–1921. W tym zbiorze znajdował się również zespół fotografii zabytków, określanych w źródłach mianem „Album Körnera” (Körneralbum/Koernalbum), któremu opiekunowie zbiorów Książnicy po II wojnie światowej nadali nazwę „teki Körnera”.

Nie ulega wątpliwości, że oprócz wymienionych dwóch kolekcji, w zbiorach WBP-KK znajdują się również inne fotografie z niemieckiego okresu historii miasta. Póki co nie można jednak sprecyzować ich pochodzenia ani wyjaśnić, kiedy i w jakich okolicznościach znalazły się one w Książnicy. Bardzo możliwe, że należą one do któregoś z wymienionych wyżej zespołów, ale brak inwentarzy oraz oznaczeń własnościowych utrudnia jednoznaczne wnioski.

Kolekcja ikonograficzna Copernicus-Verein für Wissenschaft und Kunst

Copernicus-Verein powstał w 1853 r. w wyniku przekształcenia istniejącego w Toruniu od 1839 r. Copernicus Denkmalverein⁵, zawiązanego w celu wystawienia w Toruniu pomnika Mikołaja Kopernika i stał się pierwszym towarzystwem naukowym w mieście⁶.

Jednym z jego statutowych działań było „badanie i zachowanie starożytności, zabytków sztuki lub innych obiektów o wartości antykwarycznej”. Cel ten udało się urzeczywistnić dzięki powstaniu Muzeum Miejskiego (Städtisches Museum), o którym więcej poniżej. Przy stowarzyszeniu szybko powstał księgozbiór, składający się głównie z książek darowanych przez członków Copernicus-Verein oraz mieszkańców Torunia. Jego istotną częścią były publikacje poświęcone Mikołajowi Kopernikowi. Ich dopełnieniem zaś była ikonografia sławnego astronoma.

Obecnie na zbiór fotografii w WBP-KK, łączonych z Copernicus-Verein, składają się przede wszystkim wizerunki Mikołaja Kopernika, miejsc związanych z astronomem lub z jego upamiętnianiem⁷. Łącznie jest to 36 fotografii, rysunków, litografii, z których część posiada owalną pieczętkę z napisem: „Copernicus Verein für Wissenschaft und Kunst. Thorn” oraz rysunkiem globusa w środku i dwiema małymi gwiazdami Dawida po bokach (il. 1–2), część zaś potraktowano jako składową zbioru stowarzyszenia, w bliżej nieokreślonym czasie, dopisując ołówkiem na rewersie skrót „CV”. Na pewno Towarzystwo nie posługiwało się pieczętką konsekwentnie. W WBP-KK znajdują się też fotografie, na których rewersie ofiarodawcy umieścili dedykację dla stowarzyszenia, jednak nie zostały one opieczętowane przez Copernicus-Verein (il. 3–4).

⁵ Por. M. Niedzielska, *Pomnik Kopernika w Toruniu. Historia jego powstania*, Rocznik Toruński, t. 33: 2006, s. 81–117.

⁶ O działalności Copernicus-Verein: M. Niedzielska, *Dzieje toruńskiego towarzystwa Copernicus-Verein für Wissenschaft und Kunst (1853–1945)*, Rocznik Toruński, t. 16: 1983, s. 113–152.

⁷ Ikonografia Mikołaja Kopernika obecnie przechowywana jest w tece nr 9 w Zbiorach Specjalnych WBP-KK, sygn. MAG Teka 9.

Wiadomo również, że do biblioteki stowarzyszenia trafiały ryciny, grafiki i fotografie. Przykładowo w 1896 r. do zbiorów biblioteki przekazano portret burmistrza Torunia Jakoba Heinricha Zernecka (sztych wg XVII-wiecznego obrazu z Lipska) oraz fotografię nauczyciela Rudolfa Brohma, pierwszego sekretarza Coppernicus-Verein⁸. Zapis ten pozwala domniemywać, że towarzystwo przechowywało także portrety postaci związanych z Toruniem i samym stowarzyszeniem.

Archiwum zabytków (Denkmalarchiv) oraz Album Körnera (Körneralbum) w Muzeum Miejskim (Städtisches Museum)

W 1861 r. otwarto w jednej z sal na 2 piętrze toruńskiego ratusza Muzeum Miejskie z kolekcją złożoną ze zbiorów Coppernicus-Verein oraz toruńskiej Gminy Miejskiej⁹. Muzeum Miejskie od początku swojej działalności było powiązane zarówno z lokalnym magistratem, jak i działalnością Coppernicus-Verein. Opiekę nad muzeum sprawowało kuratorium złożone z 2 przedstawicieli magistratu, 2 radnych miejskich oraz 5 przedstawicieli Coppernicus-Verein. Proporcje uległy zmianie w 1885 r. na niekorzyść towarzystwa. Kuratorium muzeum składało się odtąd z 3 członków magistratu, 3 przedstawicieli rady miasta i 3 osoby ze Stowarzyszenia Coppernicus-Verein. Środki na utrzymanie muzeum zapewniało miasto oraz składki członkowskie Coppernicus-Verein. Muzeum funkcjonowało więc na zasadzie współpracy władz miejskich i stowarzyszenia.

W inwentarzach muzeum odnotowano kilkakrotnie fotografie. W 1862 r. Toruńska Izba Handlowa darowała do zbiorów muzeum album widoków Torunia¹⁰. Jego autorem był fotograf z Gdańska, Friedrich Wilhelm Flottwell (1811–1862), który na zlecenie toruńskiego kupiectwa wykonał szereg zdjęć miasta dla upamiętnienia uruchomienia w dniu 24 października 1861 r. linii kolejowej, łączącej Toruń z Bydgoszczą¹¹. Z kolei w inwentarzu muzeum z 1892 r. odnotowano „9 fotograficznych obrazów budowli miasta Torunia”, „fotografię klatki schodowej zamku w Malborku” oraz „fotografię astronomicznego zegara, wykonanego w 1669 r. w Toruniu, obecnie znajdującego się w Galicji”¹². W tym samym inwentarzu w dziale: „I. B Malarstwo” odnotowano pod numerem 27: fotografię czaszki znalezionej pod Wąbrzeźnem, a pod numerem 35: fotografię toruńskich inżynierów-oficerów z 1889 r.

Ten niewielki zespół zdjęć do 1896 r. miał charakter przypadkowy. Sytuacja zmieniła się, kiedy na czele Muzeum Miejskiego stanął pierwszy kustosz tej instytucji, Arthur Semrau (1862–1940)¹³. Był on nauczycielem w miejscowym gimnazjum, członkiem i bibliotekarzem Coppernicus-Verein, pasjonatem zabytków Torunia.

⁸ *Jahresbericht des Coppernicus-Vereins für Wissenschaft und Kunst, angestellte in der öffentlichen Sitzung des Vereins* (dalej: *Jahresbericht*), t. 43: 1897, s. 8.

⁹ Na temat zbiorów Muzeum Miejskiego por. *Księga Pamiątkowa 150-lecia Muzeum Okręgowego w Toruniu 1861–2011*, Toruń 2011; *150 lat Muzeum Okręgowego w Toruniu 1861–2011. Katalog*, red. A. Ziemiańska, Toruń 2011.

¹⁰ Por. *Verzeichnis der im Museum für Kunst und Alterthum zu Thorn aufbewahrten Gegenstände angefertigt im Januar 1885*, Archiwum Państwowe w Toruniu, zespół: Coppernicus Verein für Wissenschaft und Kunst (dalej: APT, Coppernicus Verein), sygn. 117.

¹¹ Por. *150 lat. Katalog...*, s. 115.

¹² APT, zespół: Akta Miasta Torunia C, sygn. 593.

¹³ M. Niedzielska, *Semrau Arthur*, [w:] *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, red. S. Gierszewski, t. 4, Gdańsk 1997, s. 196–197.

W sprawozdaniu z działalności Muzeum za rok 1896/1897 donosił: „Założono archiwum zabytków” (Denkmalarchiv)¹⁴.

Pierwsze obiekty do archiwum darowano jeszcze w 1896 r.: „1. Uczeń gimnazjum Huterman przekazał swoje zdjęcie części południowej ściany kościoła parafialnego w Gniewkowie, w prowincji poznańskiej; 2. nauczyciel gimnazjum Herrmann z Brodnicy przesłał następujące zdjęcia: a) wieży przy bramie Mazurskiej w Brodnicy b) wieży zamkowej tamże, c) muru miejskiego tamże, d) ruin dawnego ratusza tamże, e) wnętrza kościoła parafialnego katolickiego tamże, f) wnętrza kościoła klasztorowego tamże, g) zamku w Golubiu, widok na południowy zachód; 3. 24 maja, na prośbę stowarzyszenia, [wspomniany wyżej] uczeń gimnazjum Houterman z Torunia wykonał cztery fotografie starych domów mieszkalnych w Górsku pod Toruniem, z czego trzy ukazują altany z wykuszami, które są charakterystyczne dla nizin wiślanych”¹⁵. Ponadto nauczyciel Hermann przesłał drugi zespół fotografii z Brodnicy, z funduszy stowarzyszenia opłacono wykonanie fotografii sieni domu kupieckiego w Toruniu przy Katharinenstrasse 5, do zbiorów fotografie przekazali również rektor Giese z Chełmży oraz sędzia Glückmann z Ławy.

Zbiór ten musiał się szybko powiększać, gdyż już w 1907 r. Paul Mebes (1872–1938), architekt z Halensee pod Berlinem, zbierający materiały na temat budownictwa XVIII-wiecznego, prosił Semraua o udostępnienie fotografii z tej kolekcji¹⁶.

Głównym sposobem rozwoju kolekcji były napływające do muzeum dary. Semrau starał się jednak również wpływać na kształtowanie zbiorów. W 1908 r. podjął zabiegi w Ministerstwie Kultu w Berlinie¹⁷ o przyznanie środków na zakup fotografii z zasobów Królewskiego Instytutu Pomiarowego w Berlinie (Königlich Preussische Messbild-Anstalt). Ta założona w 1885 r. instytucja związana była z działalnością wynalazcy fotogrametrii Albrechta Meydenbauera. Instytut trudnił się wstępną, fotograficzną dokumentacją zabytków, utwaleniem ich przestrzennych wymiarów za pomocą fotogrametrii¹⁸ oraz sporządzaniem dokumentacji przydatnej dla konserwacji i renowacji zabytku¹⁹. Jedną z pierwszych wypraw dokumentacyjnych w ramach działalności Instytutu Meydenbauer odbył po Prowincji Poznańskiej i Prowincji Prusy Zachodnie. Fotografie Meydenbauera odznaczały się wysoką jakością

¹⁴ „Die Anlage eines Denkmalarchivs wurde begonnen”, *Jahresbericht*, t. 43: 1897, s. 22.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Por. List P. Mebesa do A. Semraua z dnia 10 V 1907 r., APT, Copernicus-Verein, sygn. 124, k. 23.

¹⁷ Chodzi o Pruskie Ministerstwo ds. Duchowych, Edukacyjnych i Medycznych (Preußisches Ministerium der geistlichen, Unterrichts- und Medizinalangelegenheiten), powstałe na początku XIX w., w skrócie nazywane Ministerstwem Kultu (Kultusministerium).

¹⁸ Technika fotogrametrii zakłada, że obiekt jest fotografowany w naturze specjalnymi urządzeniami rejestrującymi (połączenie aparatu z szerokokątnym obiektywem oraz przyrządu pomiarowego), a jego rzeczywisty pomiar odbywa się później w pomieszczeniach roboczych na podstawie obliczeń, zgodnie z zasadami geometrii opisowej.

¹⁹ Por. R. Meyer, *Albrecht Meydenbauer. Baukunst in historischen Fotografien*, Leipzig 1985; *Dokumentaraufnahmen der Preußischen Messbildanstalt zu Berlin von Albrecht Meydenbauer*, hrsg. von R. Bentmann, J. N. Viebrock, Stuttgart 2006; J. Albertz, *Albrecht Meydenbauer – Pioneer of Photogrammetric Documentation of the Cultural Heritage*, International Archives of Photogrammetry Remote Sensing and Spatial Information Sciences, vol. 34: 2001, s. 19–25.

i dużymi walorami estetycznymi. Na przełomie lipca i sierpnia 1887 r. odwiedził on Toruń²⁰ i prawdopodobnie to o te fotografie zabiegał w Berlinie Arthur Semrau.

W sprawozdaniu z działalności Muzeum za rok 1900/1901 Arthur Semrau ogłosił rozpoczęcie tworzenia albumu widoków starych prywatnych domów i sklepów Torunia. Album ten miał być częścią rozrastającego się Archiwum zabytków, a na cześć burmistrza Körnera postanowiono nazwać go „Albumem Körnera” (Körneralbum)²¹. W kolejnym sprawozdaniu (1902/1903) Semrau informował, że Album Körnera się rozwija i że dołożono do niego fotografie fasad kolejnych kamienic toruńskich²².

Na podstawie wspomnianego wyżej powojennego inwentarza kartkowego z WBP-KK oraz analizy podpisów na rewersach zachowanych odbitek można wskazać, że zachowały się 84 fotografie z „Albumu Körnera”. Zbiór ten nie ma oznaczeń własnościowych, odbitki na rewersach posiadają charakterystyczne opisy: datę roczną (złożoną z dwóch lat np. 1902/1903, 1910/1911, co sugeruje odnotowywanie przez Semraua wejścia odbitki do archiwum w danym roku rozliczeniowym); numer oraz datę wykonania fotografii (il. 5–8). Wydaje się wielce prawdopodobne, że pracownik Książnicy, który po 1945 r. opracował katalog kartkowy jej zbiorów ikonograficznych, przypisując obiekty do „tek Körnera” (czyli zgodnie z nomenklaturą Semraua: „Albumu Körnera”), korzystał z nieznanego dziś źródła, na którym oparł swoją pracę. Nie pozostaje nam nic innego, jak zaufać jego wiedzy.

Kwestią otwartą pozostaje założone przez Arthura Semraua „Archiwum zabytków”. Być może jego szczątki to zachowane w Książnicy odbitki fotograficzne opisane na odwrocie jako „Mappe” (teka). Oznaczenie „Mappe 2” nosi jedno zdjęcie, „Mappe 3” (teka ze zdjęciami murów miejskich) – osiem, „Mappe 10” (teka z wizerunkami wyposażenia kościoła św. Jana w Toruniu) – trzynaście, „Mappe 11” (teka zawierająca fotografie wyposażeniu kościoła św. Jana w Toruniu) – siedem, a „Mappe 12” jedna odbitka.

Choć zachowanych dokumentów z takim oznaczeniem nie jest wiele, to można zauważyć, że włączane do tek ilustracje pochodziły z różnych źródeł. Obok zdjęć aktywnych w Toruniu fotografów (np. Heinrich Gerdom), znajdziemy w nich fotografie toruńskich zabytków, wykonane przez zewnętrzne firmy (np. specjalizujące się w fotografowaniu dzieł sztuki atelier Franza Stoedtnera z Berlina, il. 9–10), ale także chromolitografię pochodzącą z polskiej publikacji. Chodzi o wizerunek chrzcielnicy w kościele św. Jana w Toruniu z wysokiej klasy albumu *Wzory sztuki średniowiecznej i z epoki odrodzenia po koniec wieku XVII w dawnej Polsce*, serya 2, wydanego w Paryżu przez Aleksandra Przezdzieckiego i Edwarda Rastawieckiego (il. 11–12).

²⁰ Por. K. Kludkiewicz, *Fotograficzne wyprawy Albrechta Meydenbauera po wschodnich prowincjach Cesarstwa*, na stronie „Dziedzictwo wizualne Europy Środkowej i Wschodniej”, <http://visualheritage.eu/portfolio/fotograficzne-wyprawy-albrechta-meydenbauera-po-wschodnich-prowincjach-cesarstwa/> (dostęp z dnia: 15.03.2020); E. Wojdak, *Fotogrametria, polityka i przedsiębiorczość a inwentaryzacja zabytków. Albrecht Meydenbauer w Poznańskim w roku 1885 i 1887*, *Artium Quaestiones*, t. 29: 2018, s. 349–379.

²¹ *Jahresbericht 1900/1901*, zachowany w brudnopisie: APT, *Coppernicus-Verein*, sygn. 27.

²² *Jahresbericht 1902/1903*, zachowany w brudnopisie: APT, *Coppernicus-Verein*, sygn. 28.

Kwestia fotograficznego archiwum zabytków w Muzeum Miejskim w kontekście gromadzenia fotografii w muzeach na przełomie XIX i XX wieku

Skąd wziął się pomysł założenia w toruńskim muzeum fotograficznego archiwum lokalnych zabytków? Na pewno koncept ów wiązał się z zainteresowaniami kustosa muzeum. Arthur Semrau szczególną uwagę poświęcał zabytkom toruńskim, od chwili gdy w 1892 r. pojawił się w mieście, by objąć stanowisko nauczyciela pomocniczego w miejscowym gimnazjum²³. Szybko wstąpił do Copernicus-Verein, by już 1894 r. reprezentować stowarzyszenie na obradach powołanej do życia dwa lata wcześniej Prowincjonalnej Komisji ds. Ochrony zabytków w Prusach Zachodnich (Provinzial-Kommission für Denkmalspflege in Westpreussen)²⁴. Później wielokrotnie brał udział w zebraniach tego gremium. Częstokroć również na łamach „Mitteilungen des Copernicus-Vereins”, czasopisma wydawanego przez Copernicus-Verein, publikował teksty poświęcone toruńskim zabytkom.

Założone przez Semraua fotograficzne archiwum zabytków należy jednak także umieścić w szerszym kontekście – obecności zbiorów ikonograficznych w muzeach w XIX w. Kolekcje ikonograficznych wizerunków starożytności, dzieł sztuki, zabytków, zawierające zarówno rysunki i grafiki, a z czasem przede wszystkim fotografie istniały w wielu muzeach. Można wyróżnić co najmniej dwa rodzaje takich zbiorów.

Pierwszym były zbiory wizerunków przedmiotów z muzealnych kolekcji (dokumentacja własnej kolekcji); drugim rozwijające się przede wszystkim w niemieckim kręgu kulturowym archiwum zabytków (Denkmalarchiv)²⁵.

Możliwości wykorzystania fotografii do dokumentacji kolekcji dostrzeżono bardzo szybko²⁶. Jednym z pierwszych kolekcjonerów wykorzystujących nowy wynalazek w tym celu był Alexander von Minutoli (1806–1888), niemiecki zbieracz, twórca pierwszego muzeum sztuk użytkowych na świecie, udostępnianego na zamku w Legnicy²⁷. Minutoli już w latach 40. XIX w. utrwał na dagerotypach wygląd przedmiotów ze swoich bogatych zbiorów, a w 1854 r. rozpoczął wydawanie katalogu kolekcji, pomyślanego również jako wzornik dla rzemieślników pt. *Vor-*

²³ Por. M. Niedzielska, op. cit., s. 196–197.

²⁴ *Jahresbericht*, nr 41: 1894, 95, s. 49.

²⁵ Nieczęsto dochodziło do sytuacji, że w muzeach zakładano trzeci typ – zbiór reprodukcji dzieł sztuki, wykorzystywany w nauczaniu historii sztuki oraz kształceniu artystycznym. Takowy powstał w niemieckim Kaiser-Friedrich-Museum w Poznaniu, co było wynikiem powiązań personalnych i lokalowych pomiędzy muzeum a niemiecką Królewską Akademią (namiastką uniwersytetu) w mieście. Historię sztuki na Akademii wykładał dyrektor miejscowego muzeum, Ludwig Kaemmerer (1862–1938), a wykłady odbywały się początkowo w muzealnych murach. Na temat muzeum por. teksty w: *Stulecie otwarcia Muzeum im. Cesarza Fryderyka w Poznaniu*, red. W. Suchocki, T. J. Żuchowski (katalog wystawy w Muzeum Narodowym w Poznaniu w dniach 5 X–7 XI 2004), Poznań 2004. Informacje na temat zbioru reprodukcji dzieł sztuki w muzeum (tzw. Vorbildersammlung): A. Król, *Biblioteka*, [w:] ibidem, s. 319. Do pewnego stopnia podobnie funkcjonował zbiór diapozytywów w Muzeum Miejskim w Szczecinie, który częściowo był wykorzystywany przez dyrektora tej instytucji Waltera Riezlera w pracy dydaktycznej w miejscowej Szkole Rzemiosł Artystycznych. Por. D. Łuczak, *Fotograficzne marginalia Muzeum Miejskiego w Szczecinie*, [w:] *Szczecińskie awangardy*, red. Sz. P. Kubiak, Szczecin 2017, s. 135–164.

²⁶ Por. A. Masłowska, *Fotografia dzieła sztuki w XIX wieku. Geneza, rozwój, funkcje*, [w:] *Światłoczułe. Kolekcja fotografii w Muzeum Narodowym w Warszawie. Wystawa w 170-lecie ogłoszenia wynalazku fotografii w Muzeum Narodowym w Warszawie 10 września–15 listopada 2009*, Warszawa 2009, s. 29–50.

²⁷ O kolekcji: D. Minkels, *Alexander von Minutoli. Der Gründer des 1. Kunstgewerbemuseums der Welt (1844)*, Norderstedt 2018.

bilder für Handwerker und Fabrikanten aus den Sammlungen des Minutolischen Instituts zur Veredelung der Gewerbe und Beförderung der Künste zu Liegnitz. Kolejne muzea europejskie zatrudniały fotografów do sporządzania dokumentacji kolekcji. Do tego celu w londyńskim British Museum w latach 50. XIX w. zatrudniono fotografa Rogera Fentona (1819–1869), a w nowo powstałym South Kensington Museum Charlesa Thurstona Thompsona (1816–1868). Na przełomie XIX i XX w. europejskie muzea w mniejszym lub większym stopniu przeprowadzały dokumentację fotograficzną swoich zbiorów, jeśli nie stałą, to przynajmniej okazjonalną (np. w związku z przygotowaniem katalogu lub przewodnika po muzeum).

Drugim modelem fotograficznej kolekcji w muzeach XIX-wiecznych były archiwa zabytków. Powstawały one m.in. w niemieckim kręgu kulturowym, najczęściej w muzeach określanych mianem kulturalno-historycznych. Na rozwój tych instytucji wpłynęło założone w 1852 r. Germańskie Muzeum Narodowe w Norymberdze (Germanisches Nationalmuseum). Jego pomysłodawca Hans von und zu Aufseß (1801–1872) uważał, że wszelkie źródła historyczne: pisemne, ustne (podania, legendy), obrazowe oraz przedmioty z przeszłości uzupełniają się wzajemnie i dają pełen przegląd historii kraju²⁸. W muzeum powstało archiwum dokumentów związanych z niemiecką historią, które oprócz oryginałów zawierało przede wszystkim odpisy z różnych, rozsianych po całym świecie zbiorów archiwalnych. Już w 1857 r. założono tu także repertorium obrazów (Bilderrepertorium), czyli zbiór wizerunków najróżniejszych obiektów, wchodzących w krąg zainteresowania muzeum²⁹. Ponieważ obszar ten był szeroko zarysowany, obejmując „historię kultury niemieckiej”, w roku założenia liczył 8000 obiektów (rysunków, grafik, fotografii), a w 1865 r. miał ich już prawie 40 000³⁰. W 1870 r. przeprowadzono reorganizację tego zbioru, ograniczając jego zasób wyłącznie do wizerunków dzieł niewchodzących w skład norymberskiego muzeum i ograniczając dostęp doń jedynie dla badaczy.

Wpływ norymberskiego muzeum na regionalne zbiory w Niemczech był nie do przecenienia. Cechą charakterystyczną tej instytucji, oprócz wspomnianego szerokiego zainteresowania kulturą i historią narodu niemieckiego, było podkreślanie znaczenia technik reprodukcyjnych w konstruowaniu zbiorów. Kopie przedmiotów (odlewy gipsowe, kopie galwanoplastyczne, fotograficzne wizerunki dzieł) były równie ważne dla pomysłodawcy Hansa von und zu Aufseßa jak oryginały i choć tendencja ta uległa zmianie pod koniec XIX w., to norymberskie muzeum nadal przykładało wagę do swojego archiwum fotografii niemieckich zabytków.

Na przełomie XIX i XX w. zarówno samo muzeum norymberskie, jak i wzorujące na nim swoją działalność liczne muzea kulturalno-historyczne stały się przedmiotem dyskusji i polemik badaczy oraz muzealników³¹. Bodaj najważniejszy, a przynajmniej najbardziej systematyczny i przemysłany głos należał do Otto

²⁸ O muzeum: B. Deneke, *Die Museen und die Entwicklung der Kulturgeschichte*, [w:] *Das kunst- und kulturgeschichtliche Museum im 19. Jahrhundert. Vorträge des Symposions im Germanischen Nationalmuseum, Nürnberg*, hrsg. von B. Deneke, R. Kahsnitz, München 1977, s. 118–132; *Geschichtsbilder: die Gründung des Germanischen Nationalmuseums und das Mittelalter*, hrsg. von J. Zander-Seidel, A. Kregeloh, Nürnberg 2014.

²⁹ Szczegółowo: U. Tschirner, *Museum, Photographie und Reproduktion. Mediale Konstellationen im Untergrund des Germanischen Nationalmuseums*, Bielefeld 2011, s. 177–244.

³⁰ Ibidem, s. 196.

³¹ Por. O. Hartung, *Kleine Deutsche Museumsgeschichte. Von der Aufklärung bis zum frühen 20. Jahrhundert*, Böhlau 2010.

Lauffera (1874–1949), historyka, badaczka folkloru i muzealnika, który na łamach czasopisma „Museumskunde” opublikował w 1907 r. cykl czterech artykułów poświęconych niemieckim muzeom kulturalno-historycznym³².

Lauffer postulował przekształcenie dotychczasowych muzeów kulturalno-historycznych w muzea historyczne o charakterze regionalnym, poświęcone pracy naukowej nad lokalną historią i kulturą. Jednym z działów takich instytucji według Lauffera powinny być „archiwa wizerunków lokalnych zabytków” (Denkmalarchiv). Pisał on: „Oprócz prawidłowego katalogowania obiektów kolekcji drugim, podobnym zadaniem naukowym lokalnych muzeów jest inwentaryzacja wszystkich obiektów, które są w jakiś sposób ważne dla lokalnej historii, sztuki i archeologii, niezależnie od tego, czy są one same częścią muzeum, czy znajdują się w innej kolekcji publicznej lub prywatnej. Właśnie tego rodzaju inwentarz nie może być wymagany w trybie pilnym. Dobrze wiadomo, że ze względu na ciągłą aktywność rynku sztuki przedmioty, które pozostawały w swoim starym miejscu do czasów współczesnych, mogą zostać bardzo szybko wyrwane z kontekstu i w ten sposób prawie zawsze doprowadzić do zdewaluowania lokalnych badań, a nawet ich całkowitej utraty. Z tego właśnie powodu konieczne jest jak najszybsze dokonanie dokładnego spisu lokalnych zabytków. Pisemny opis dzieł musi być poparty w miarę możliwości zapisami fotograficznymi i graficznymi o wystarczających rozmiarach, a zatem obok inwentaryzacji, kolejnym dodatkowym zadaniem jest stworzenie i staranne zaprojektowanie lokalnego archiwum zabytków” [podkreślenie K.K.]³³.

Toruński kustosz Arthur Semrau był zorientowany w ówczesnych dyskusjach nad rolą i rozwojem regionalnych muzeów. Świadczą o tym zmiany, jakie wprowadził w systematyce zbiorów, uporządkowanie muzealnej kolekcji oraz dbanie o jej naukowe opracowanie³⁴. Jego decyzja o założeniu w toruńskim Muzeum Miejskim archiwum zabytków wpisywała się więc w tendencje obserwowane w muzeach w drugiej połowie XIX i na przełomie XIX i XX w.

Powstanie takiego archiwum w muzeum, co istotne, prowadziło do swoistej konkurencji z działalnością inwentaryzatorską prowadzoną równolegle przez prowincjonalnych konserwatorów zabytków. W prowincji Prusy Zachodnie funkcję taką

³² O. Lauffer, *Das historische Museum, sein Wesen und Wirken und sein Unterschied von den Kunst- und Kunstgewerbe Museen*, Museumskunde. Zeitschrift für Verwaltung und Technik Öffentlicher und Privater Sammlungen, Bd. III: 1907, H. 1, s. 1–14; Bd. III: 1907, H. 2, s. 78–99; Bd. III: 1907, H., s. 170–186; Bd. III: 1907, H. 4, s. 222–245.

³³ „Zu der sachgemäßen Katalogisierung der Sammlungsgegenstände tritt dann als zweites, von ihr nicht sehr verschiedene wissenschaftliche Aufgabe der Lokalmuseen die Inventarisierung aller derjenigen Gegenstände, die für die lokale Geschichte, Kunst und Archäologie irgendwie von Bedeutung sind, ganz unabhängig davon, ob dieselben sich in der eigenen Sammlung oder sonst in öffentlichem oder privatem Besitz befinden. Gerade diese Art der Inventarisierung kann nicht dringend genug gefordert werden. Es ist ja bekannt, wie infolge der stetigen Regsamkeit des Kunstmarktes die Realien, die bis auf die neueste Zeit noch an ihrer alten Stelle, womöglich im alten Gebrauch geblieben sind, mit fast unaufhaltsamer Schnelligkeit aus ihrem Zusammenhange herausgerissen werden und auf diese Weise fast immer für die lokale Forschung zum mindesten entwertet werden, wenn nicht ganz verloren gehen. Eben aus diesem Grunde ist es notwendig, über den Bestand der lokalen Denkmäler, so rasch es irgend geht, noch genaue Inventare anzulegen. Dabei muss die schriftliche Beschreibung der Stücke so viel als möglich durch photographische und zeichnerische Aufnahmen in hinlänglicher Größe unterstützt werden, und so kommt zu der Inventarisierung als untrennlich mit ihr verbundene weitere Aufgabe die Anlegung und sorgfältige Ausgestaltung eines lokalen Denkmalarchivs”. O. Lauffer, *Kapitel VI: Die Anordnung Historisch-Archäologischer Sammlungen*, Museumskunde, Bd. 3: 1907, H. 4, s. 240.

³⁴ Arthurowi Semrauowi i jego pracy w toruńskim muzeum poświęciłam tekst pt. „Städtisches Museum in Thorn (Toruń) in den Jahren 1896–1921. Arthur Semrau und seine Vision des Museums in der Jahrhundertwende des 19. und 20. Jahrhunderts” przyjęty do „Rocznika Toruńskiego” (numer za 2020 r.)

pełnił od 1880 r. Johannes Heise (1850–1899)³⁵, a po nim od 1903 r. Bernhard Schmid (1872–1947)³⁶.

Schmid na potrzeby prowadzonych prac inwentaryzacyjnych założył przy swoim urzędzie archiwum zabytków. Decyzję o utworzeniu archiwum podjęła w 1903 r. Komisja ds. Utworzenia Muzeum dla Prowincji Prusy Zachodnie w Gdańsku. Inicjatywa tworzenia takich ośrodków przy urzędach konserwatorów zabytków była w owym czasie tendencją ogólnoniemiecką³⁷. Założone przez Schmidę archiwum znajdowało się w jego służbowej willi w Malborku i gromadziło wszystkie materiały służące inwentaryzacji zabytków prowincji – od spisów, protokołów, po książki, druki oraz rysunki i fotografie, podzielone według powiatów i przechowywane w teczkach i szufladach specjalnej szafy³⁸. Choć bliższych danych na temat tego zbioru nie ma, można założyć, że w pewnym stopniu zawartość archiwum Schmidę pokrywała się z założonym przy toruńskim Muzeum Miejskim zbiorem fotografii lokalnych zabytków. Pomiędzy twórcami obydwu instytucji dochodziło również do kontaktów. Na prośbę Bernharda Schmidę, pod koniec 1909 r. udostępniono mu fotografie domów gotyckich Torunia z zasobów archiwum zabytków przy Muzeum Miejskim³⁹. Ponadto założone przez siebie fotograficzne archiwum Semrau mógł później wykorzystywać również w pracy pierwszego miejskiego konserwatora zabytków w Toruniu, którą to funkcję objął w 1919 r.

Podsumowanie

Choć zachowany w WBP-KK zbiór fotografii, związany z działalnością niemieckiego Copernicus-Verein oraz Muzeum Miejskiego, nie jest zbyt obszerny, to jego obecność dokumentuje ważne inicjatywy XIX-wiecznego Torunia. O znanym powszechnie zainteresowaniu niemieckiego towarzystwa osobą Mikołaja Kopernika świadczy – obok bogatego księgozbioru prac, związanych z wybitnym astronomem – także kolekcja jego wizerunków.

Natomiast szczątki muzealnego archiwum zabytków i wchodzącego w jego skład „Albumu Körnera” wpisują się w XIX-wieczną wrażliwość na dzieła dawnej architektury, rosnącą potrzebę dokumentowania jej stanu zachowania, a w tym konkretnym przypadku również jedną z cech ówczesnych muzeów. Rozwijające się pręźnie w Niemczech muzea kulturalno-historyczne, które na początku XX w. przekształcały się w regionalne muzea historyczne, obszarem swoich badań obejmowały nie tylko własne zbiory, lecz także szeroko pojętą lokalną historię.

³⁵ Od 1880 r. Heise stał na czele podkomisji ds. inwentaryzacji zabytków architektury w prowincji, która wyłoniła się z powstałej w 1879 r. Komisji ds. Utworzenia Muzeum dla Prowincji Prusy Zachodnie w Gdańsku. Nominalnie jednak konserwatorem zabytków prowincji został w 1892 r. Podobnie Schmid, najpierw pełnił funkcję przewodniczącego wskazanej podkomisji, później uzyskał oficjalny tytuł konserwatora zabytków prowincji Prusy Zachodnie. Por. K. Bernhardt, *Inwentaryzacja zabytków sztuki między nauką i polityką: Prusy Zachodnie i Wolne Miasto Gdańsk*, Biuletyn Historii Sztuki, t. 72: 2020, z. 3, s. 263–291.

³⁶ O działalności Schmidę na tym stanowisku: W. Sieradzan, *Verlorenes Kulturerbe? Leben und Werk des Konservators von Westpreußen Bernhard Schmid (1872–1947)*, Toruń 2019.

³⁷ Idem, *Bernharda Schmidę (1872–1947) zasługi dla ziemi chełmińskiej*, [w:] *Stare i Nowe dziedzictwo Torunia, Bydgoszczy i regionu. Studia i materiały z dziedzictwa kulturowego Torunia i regionu*, t. 2, red. J. Raczkowski, Toruń 2018, s. 31.

³⁸ Ibidem, s. 32.

³⁹ Por. Pismo konserwatora B. Schmidę z Malborka z 15 V 1909 z prośbą o udostępnienie fotografii, APT, CV, sygn. 126, k. 33; List B. Schmidę do A. Semraua z 6 I 1910 r. z podziękowaniami, APT, CV, sygn. 126 k. 113.

Fotograficzne archiwum zabytków z jednej strony miało dopełniać zbiory muzealne, z drugiej stanowiło – obok m.in. działalności konserwatorów zabytków – kolejną odsłonę XIX-wiecznych inwentaryzacji dzieł sztuki.

Il. 1. Portret Mikołaja Kopernika, fotografia, przed 1881 r., autor i wydawca nieznany (awers)
Źródło: Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, sygn. MAG Teka 9/5.

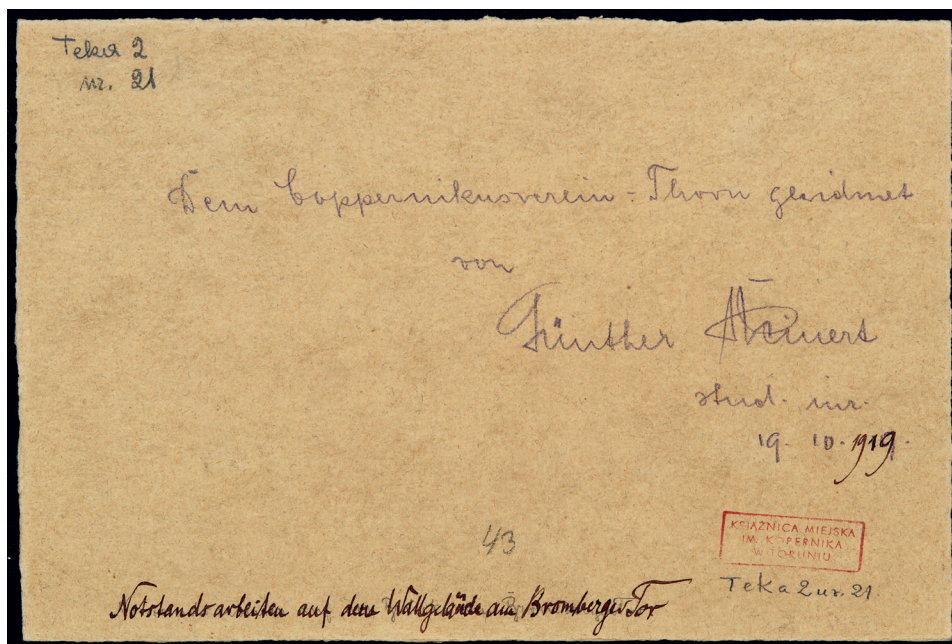
Il. 2. Portret Mikołaja Kopernika, fotografia, przed 1881 r., autor i wydawca nieznanym (rewers)

Źródło: Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, sygn. MAG Teka 9/5.

II. 3. Toruń, prace budowlane na ul. przy Bramie Starotoruńskiej, fotografia, 1900 r.,
Günter Reinert (awers)

Źródło: Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, sygn. MAG Teka 2/21.

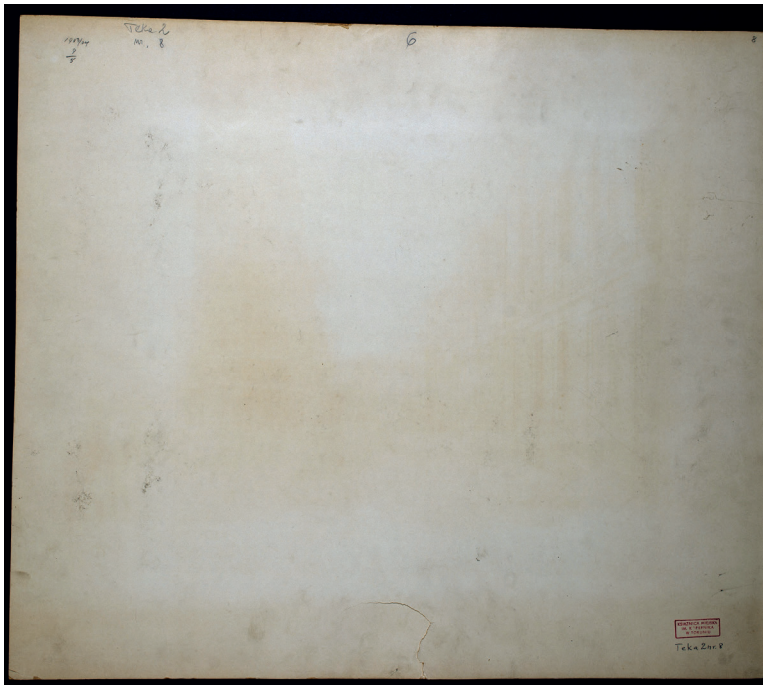
II. 4. Toruń, prace budowlane na ul. przy Bramie Starotoruńskiej, fotografia, 1900 r.,
Günter Reinert (rewers)

Źródło: Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, sygn. MAG Teka 2/21

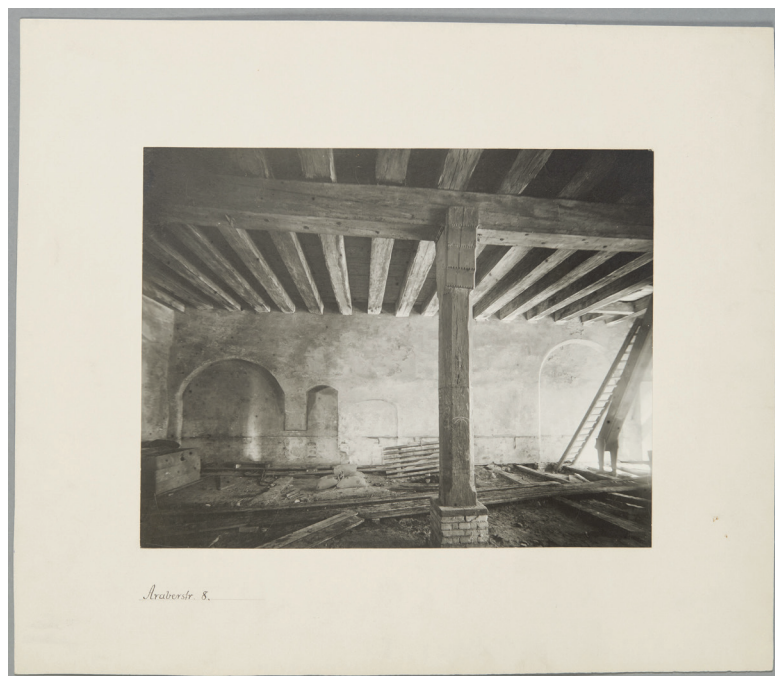
II. 5. Wieża obronna w Toruniu, fotografia, ok. 1903 r., Heinrich Gerdom (awers)

Źródło: Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, sygn. MAG Teka 2/8.

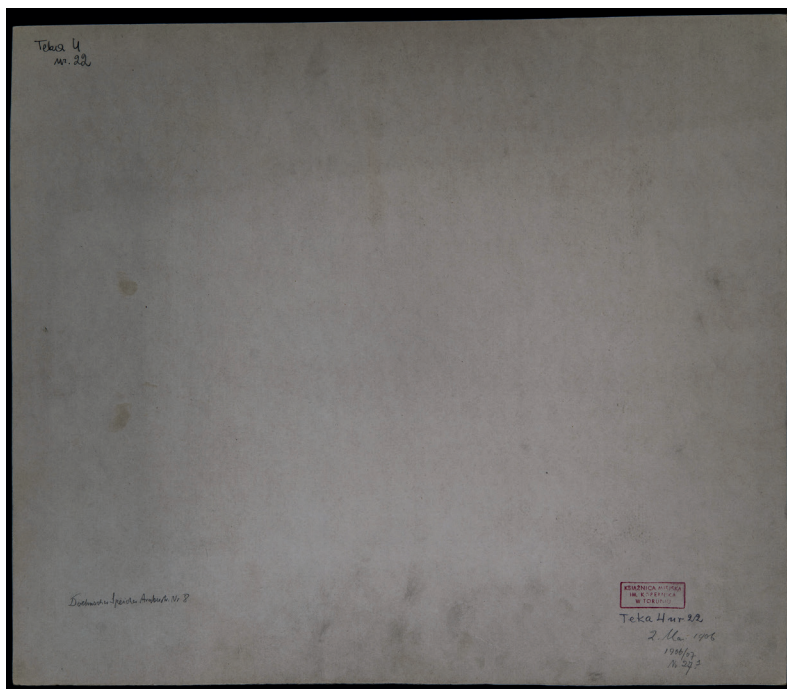
II. 6. Wieża obronna w Toruniu, fotografia, ok. 1903 r., Heinrich Gerdom (rewers)

Źródło: Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, sygn. MAG Teka 2/8.

Arabskie 8.

II. 7. Toruń, strop kamienicy przy ul. Rabiańskiej 8, fotografia, 1916 r., autor nieznany (awers)
Źródło: Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, sygn. MAG Teka 4/22

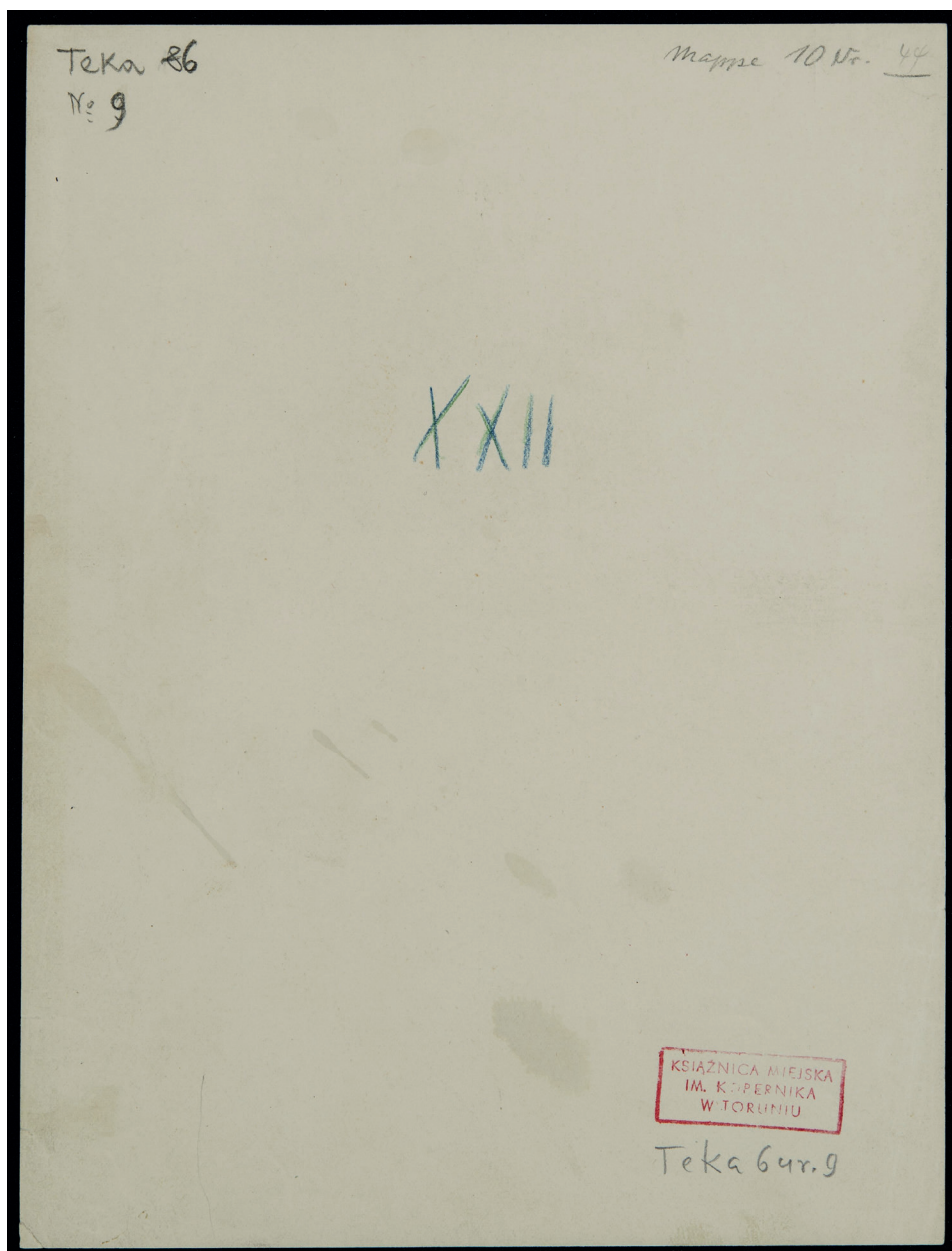

II. 8. Toruń, strop kamienicy przy ul. Rabiańskiej 8, fotografia, 1916 r., autor nieznany (rewers)
Źródło: Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, sygn. MAG Teka 4/22.

II. 9. Mojżesz, konsola w katedrze śś. Jana Chrzciciela i Jana Ewangelisty w Toruniu, fotografia, ok. 1915 r., wydawca: Institut für wissenschaftliche Projection Dr. Franz Stuedtner zu Berlin (awers)

Źródło: Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, sygn. MAG Teka 6/9.

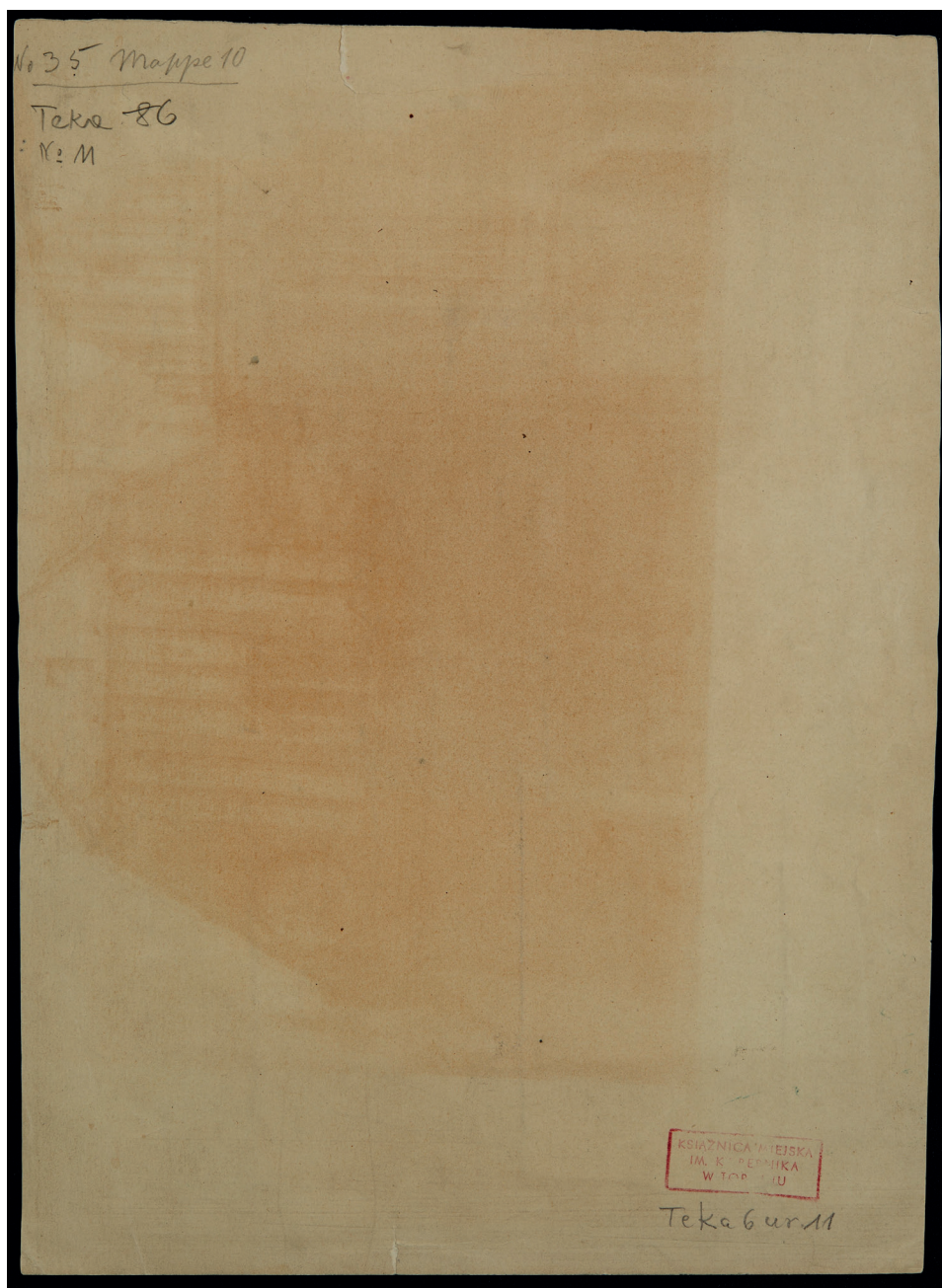
Il. 10. Mojżesz, konsola w katedrze śś. Jana Chrzciciela i Jana Ewangelisty w Toruniu, fotografia, ok. 1915 r., wydawca: Institut für wissenschaftliche Projection Dr. Franz Stoedtner zu Berlin (rewers)

Źródło: Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, sygn. MAG Teka 6/9.

Il. 11. Chrzcielnica z katedry śś. Jana Chrzciciela i Jana Ewangelisty w Toruniu, chromolitografia albumu *Wzory sztuki średniowiecznej i z epoki odrodzenia po koniec wieku XVII w dawnej Polsce*, serya 2, wydanego w Paryżu przez Edwarda Rastawieckiego i Aleksandra Przezdzieckiego, 1855–1858 (awers)

Źródło: Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, sygn. MAG Teka 6/11.

II. 12. Chrzcielnica z katedry śś. Jana Chrzciciela i Jana Ewangelisty w Toruniu, chromolitografia albumu *Wzory sztuki średniowiecznej i z epoki odrodzenia po koniec wieku XVII w dawnej Polsce*, serya 2, wydane w Paryżu przez Edwarda Rastawieckiego i Aleksandra Przędzieckiego, 1855–1858 (rewers)

Źródło: Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, sygn. MAG Tekna 6/11.

Bibliografia

- Akta Miasta Torunia C. sygn. 593. Archiwum Państwowe w Toruniu, Polska.
- Albertz, Jorg. 2001. "Albrecht Meydenbauer – Pioneer of Photogrammetric Documentation of the Cultural Heritage." *International Archives of Photogrammetry Remote Sensing and Spatial Information Sciences* 34: 19–25.
- Arszyński, Marian, i Tadeusz Zakrzewski. 1995. *Toruń, miasto i ludzie na dawnej fotografii*. Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu.
- Bentmann, Reinhard, und Jan Nikolaus Viebrock, hrsg. 2006. *Dokumentar-aufnahmen der Preußischen Messbildanstalt zu Berlin von Albrecht Meydenbauer*. Stuttgart: Konrad Theiss Verlag.
- Bernhardt, Katja. 2010. „Inwentaryzacja zabytków sztuki między nauką i polityką: Prusy Zachodnie i Wolne Miasto Gdańsk.” *Biuletyn Historii Sztuki* 72(3): 263–291.
- Copernicus-Verein für Wissenschaft und Kunst (Kopernikowskie Towarzystwo Nauki i Sztuki w Toruniu). sygn. 27. Archiwum Państwowe w Toruniu, Polska.
- Copernicus-Verein für Wissenschaft und Kunst (Kopernikowskie Towarzystwo Nauki i Sztuki w Toruniu). sygn. 28. Archiwum Państwowe w Toruniu, Polska.
- Copernicus Verein für Wissenschaft und Kunst (Kopernikowskie Towarzystwo Nauki i Sztuki w Toruniu). sygn. 117. Archiwum Państwowe w Toruniu, Polska.
- Copernicus Verein für Wissenschaft und Kunst (Kopernikowskie Towarzystwo Nauki i Sztuki w Toruniu). sygn. 124. Archiwum Państwowe w Toruniu, Polska.
- Copernicus Verein für Wissenschaft und Kunst (Kopernikowskie Towarzystwo Nauki i Sztuki w Toruniu). sygn. 126. Archiwum Państwowe w Toruniu, Polska.
- Deneke, Bernhard. 1977. „Die Museen und die Entwicklung der Kulturgeschichte.” In *Das kunst- und kulturgeschichtliche Museum im 19. Jahrhundert. Vorträge des Symposions im Germanischen Nationalmuseum, Nürnberg*, hrsg. von B. Deneke, und R. Kahsnitz, 118–132. München: Prestel-Verlag.
- Hartung, Otto. 2010. *Kleine Deutsche Museumsgeschichte. Von der Aufklärung bis zum frühen 20. Jahrhundert*. Weimar: Böhlau.
- Jahresbericht des Copernicus-Vereins für Wissenschaft und Kunst, ange-stellte in der öffentlichen Sitzung des Vereins*. 1897. 43.
- Kłudkiewicz, Kamila. 2019. „Fotograficzne wyprawy Albrechta Meydenbauera po wschodnich prowincjach Cesarstwa.” W *Dziedzictwo wizualne Europy Środkowej i Wschodniej*, <http://visualheritage.eu/portfolio/fotograficzne-wyprawy-albrechta-meydenbauera-po-wschodnich-prowincjach-cesarstwa/>.
- Król, Andrzej. 2004. „Biblioteka.” W *Stulecie otwarcia Muzeum im. Cesarza Fryderyka w Poznaniu*, red. W. Suchocki, T. J. Żuchowski. 319. Poznań: Muzeum Narodowe w Poznaniu.
- Lauffer, Otto. 1907. „Das historische Museum, sein Wesen und Wirken und sein Unterschied von den Kunst- und Kunstgewerbe Museen.” *Museumskunde. Zeitschrift für Verwaltung und Technik Öffentlicher und Privater Sammlungen* 3(3): 170–186.
- Lauffer, Otto. 1907. „Das historische Museum, sein Wesen und Wirken und sein Unterschied von den Kunst- und Kunstgewerbe Museen.” *Museumskunde. Zeitschrift für Verwaltung und Technik Öffentlicher und Privater Sammlungen* 3(1): 1–14.

Lauffer, Otto. 1907. „Das historische Museum, sein Wesen und Wirken und sein Unterschied von den Kunst- und Kunstgewerbe Museen.” *Museumskunde. Zeitschrift für Verwaltung und Technik Öffentlicher und Privater Sammlungen* 3(2): 78–99.

Lauffer, Otto. 1907. „Das historische Museum, sein Wesen und Wirken und sein Unterschied von den Kunst- und Kunstgewerbe Museen.” *Museumskunde. Zeitschrift für Verwaltung und Technik Öffentlicher und Privater Sammlungen* 3(4): 222–245.

Łuczak, Dorota. 2017. „Fotograficzne marginalia Muzeum Miejskiego w Szczecinie.” W *Szczecińskie awangardy*, red. Sz. P. Kubiak, 135–164. Szczecin: Muzeum Narodowe w Szczecinie.

Masłowska, Anna. 2009. „Fotografia dzieła sztuki w XIX wieku. Geneza, rozwój, funkcje.” W *Światłoczułe. Kolekcja fotografii w Muzeum Narodowym w Warszawie. Wystawa w 170-lecie ogłoszenia wynalazku fotografii w Muzeum Narodowym w Warszawie 10 września–15 listopada 2009*, 29–50. Warszawa: Muzeum Narodowe w Warszawie.

Meyer, Rudolf. 1985. *Albrecht Meydenbauer. Baukunst in historischen Fotografien*. Leipzig: Fotokinoverlag.

Mikulski, Krzysztof, Okoń Emanuel, red. 2011. *Księga Pamiątkowa 150-lecia Muzeum Okręgowego w Toruniu 1861–2011*. Toruń: Muzeum Okręgowe w Toruniu.

Minkels, Dorotea. 2018. *Alexander von Minutoli. Der Gründer des 1. Kunstgewerbemuseums der Welt (1844)*. Norderstedt: BoD – Books on Demand.

Niedzielska, Magdalena. 1983. „Dzieje toruńskiego towarzystwa Copernicus-Verein für Wissenschaft und Kunst (1853–1945).” *Rocznik Toruński* 16: 113–152.

Niedzielska, Magdalena. 1997. „Semrau Arthur.” W *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, red. S. Gierszewski, 4, 196–197. Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe.

Niedzielska, Magdalena. 2006. „Pomnik Kopernika w Toruniu. Historia jego powstania.” *Rocznik Toruński* 33: 81–117.

Sieradzan, Wiesław. 2018. „Bernharda Schmida (1872–1947) zasługi dla ziemi chełmińskiej.” W *Stare i nowe dziedzictwo Torunia, Bydgoszczy i regionu. Studia i materiały z dziedzictwa kulturowego Torunia i regionu*, red. J. Raczkowski. 2: 21–35. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Sieradzan, Wiesław. 2019. *Verlorenes Kulturerbe? Leben und Werk des Konservators von Westpreußen Bernhard Schmid (1872–1947)*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Suchocki, Wojciech, i Tadeusz J., Żuchowski. 2004. *Stulecie otwarcia Muzeum im. Cesarza Fryderyka w Poznaniu*. Poznań: Muzeum Narodowe w Poznaniu.

Sumowska Alicja z Muzeum Okręgowego w Toruniu, e-mail do autorki, Maj 5, 2020.

Tschirner, Ulfert. 2011. *Museum, Photographie und Reproduktion. Mediale Konstellationen im Untergrund des Germanischen Nationalmuseums*. Bielefeld: Degruyter.

Wojdak, Ewelina. 2018. „Fotogrametria, polityka i przedsiębiorczość a inwentaryzacja zabytków. Albrecht Meydenbauer w Poznańskim w roku 1885 i 1887.” *Artium Quaestiones* XXIX: 349–379.

Zakrzewski, Tadeusz. 1996. „Historia fotografii toruńskiej. Część druga za lata 1869–1899.” *Rocznik Toruński* 23: 69–87.

Zander-Seidel. Jutta, und Anja Kregeloh, hrsg. 2014. *Geschichtsbilder: die Gründung des Germanischen Nationalmuseums und das Mittelalter*. Nürnberg: Germanisches Nationalmuseum Verlag.

Zbiory ikonograficzne. sygn. MAG Teka 2. Dział Zbiorów Specjalnych, Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, Polska.

Zbiory ikonograficzne. sygn. MAG Teka 4. Dział Zbiorów Specjalnych, Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, Polska.

Zbiory ikonograficzne. sygn. MAG Teka 5. Dział Zbiorów Specjalnych, Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, Polska.

Zbiory ikonograficzne. sygn. MAG Teka 6. Dział Zbiorów Specjalnych, Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, Polska.

Zbiory ikonograficzne. sygn. MAG Teka 7. Dział Zbiorów Specjalnych, Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, Polska.

Zbiory ikonograficzne. sygn. MAG Teka 8. Dział Zbiorów Specjalnych, Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, Polska.

Zbiory ikonograficzne. sygn. MAG Teka 9. Dział Zbiorów Specjalnych, Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, Polska.

Ziemlewska, Anna, red. 2011. *150 lat Muzeum Okręgowego w Toruniu 1861–2011. Katalog*. Toruń: Muzeum Okręgowe w Toruniu.

Przysłany: 14 V 2020

Zaakceptowany: 28 VIII 2020

Kamila Kludkiewicz

Adam Mickiewicz University in Poznań. Audiovisual Archives
of the Faculty of Art Sciences
e-mail: kamila.kludkiewicz@amu.edu.pl
ORCID ID: 0000-0002-5915-4560

Kamila Kludkiewicz, PhD, is a graduate of law and art history at Adam Mickiewicz University in Poznań (hereinafter: AMU). The author of the monograph *Choice and Necessity: Collections of the Polish aristocracy in Greater Poland at the turn of the 19th and 20th centuries* (2016); scientific elaboration of source materials *Libri veritatis by Atanazy Raczyński / von Athanasius Raczyński. Suplement / Supplement* (2019) and numerous articles in scientific journals. Her research interests concern the history of collecting, museology, visual archives, material culture in the 19th and early 20th centuries. From 2015 – assistant professor at the Institute of Art History at Adam Mickiewicz University; since 2020 she has been assistant professor at the Audiovisual Archives of the Faculty of Art Sciences, Adam Mickiewicz University.

The issue of the Copernicus-Verein für Wissenschaft und Kunst iconographic collections and the Städtisches Museum (City Museum) in Toruń

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.003>

The text is available under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).

K

Keywords: Copernicus Society of Art and Science in Toruń; City Museum in Toruń; photography collections; archives; museums; 19th century; the turn of the 19th/ 20th centuries;

S

Summary: The text concerns a group of photographs, currently in the Special Collections Department of the Provincial Public Library - Copernican Library in Toruń (WBP-KK), associated with the German scientific society (Copernicus-Verein für Wissenschaft und Kunst) operating in the city in the second half of the 19th century. The source analysis has allowed to state that the library today contains the remains of two collections related to the German association: the Copernicus-Verein iconographic collection and the archives of monuments, established at the City Museum in Toruń (Städtisches Museum) in 1896. The article describes the above two groups of photographs, outlining the context of the creation of the photographic archives of monuments in German museums in the second half of the 19th century and at the turn of the 19th and 20th centuries.

Kamila Kludkiewicz

Adam-Mickiewicz-Universität in Posen. Audiovisuellen Archiv der Fakultät für Kunstwissenschaften

e-mail: kamila.kludkiewicz@amu.edu.pl

ORCID ID: 0000-0002-5915-4560

Dr. Kamila Kludkiewicz absolvierte den Studiengang Jura und Kunstgeschichte an der Adam-Mickiewicz-Universität in Posen. Sie ist Autorin der Monografie *Wybór i konieczność. Kolekcje polskiej arystokracji w Wielkopolsce na przełomie XIX i XX wieku* [Auswahl und Notwendigkeit. Die Sammlungen der polnischen Aristokratie in Großpolen an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert] (2016); der wissenschaftlichen Bearbeitung von Quellmaterialien *Libri veritatis Atanazego Raczyńskiego/von Athanasius Raczyński. Suplement/Supplement* (2019) sowie zahlreicher Beiträge in wissenschaftlichen Zeitschriften. Ihr Forschungsschwerpunkt bezieht sich auf die Geschichte des Sammelns, Museumswesens, der visuellen Archive, der materiellen Kultur im 19. und am Anfang des 20. Jahrhunderts. Seit 2015 ist sie wissenschaftliche Mitarbeiterin im Institut für Kunstgeschichte der Adam-Mickiewicz-Universität in Posen, seit 2020 im Audiovisuellen Archiv der Fakultät für Kunstwissenschaften derselben Universität.

Die ikonografischen Bestände des Copernicus-Vereins für Wissenschaft und Kunst sowie des Städtischen Museums in Thorn

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.003>

Dieser Text wird unter der Creative Commons-Lizenz Namensnennung-Keine Bearbeitungen 4.0 International (CC BY-ND 4.0) veröffentlicht.

S

tichworte: Copernicus-Verein für Wissenschaft und Kunst in Thorn; Städtisches Museum in Thorn; Fotografische Sammlung; Archive; Museen; 19. Jh.; 19./20. Jh.;

Z

usammenfassung: Der Text bezieht sich auf eine fotografische Sammlung, die zurzeit in der Rara-Abteilung der Öffentlichen Wojewodschaftsbibliothek – der Nikolaus-Kopernikus-Stadtbücherei in Thorn aufbewahrt wird und sich auf die Tätigkeit des Copernicus-Vereins für Wissenschaft und Kunst in Thorn aus der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts bezieht. In der Quellenrecherche fand man heraus, dass in der Nikolaus-Kopernikus-Stadtbücherei in Thorn die Teilreste von zwei Beständen aufbewahrt werden, die mit dem deutschen Verein verbunden sind, und zwar die ikonografische Sammlung des Vereins sowie das Archiv der Denkmäler, das im Städtischen Museum 1896 angelegt wurde. Im Beitrag charakterisierte man die zwei obigen fotografischen Sammlungen sowie schilderte den Entstehungszusammenhang der fotografischen Denkmalarhive in den deutschen Museen in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts und an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert.